

xistickej literatúre. Nakoniec sa autorka dost podrobne zaoberá významom dialektického materializmu pre vedu a pritom zdôrazňuje najmä jeho metodologický význam. Je však otázne, či pri vysvetľovaní podstaty dialektickomaterialistickej metódy treba odkazovať čitateľa, a najmä čitateľa, ktorý marxistickú filozofiu ešte dost nepozná, na Stalinove 4 črty dialektiky (str. 158). Domnievame sa, že je to nesprávne, pretože predstava o podstate dialektickomaterialistickej metódy, založená na znalostiach týchto črt je nedôsledná, zjednodušená a koniec koncov nesprávna.

Kniha E. Filovej má všetky atribúty dobrej a náročnej vedecko-populárnej práce, prístupnej nielen odborníkom biológom a filozofom, ale je plne dostupná aj náročnejšiemu masovému čitateľovi. Veľmi dobre poslúži študentom a aspirantom, pretože nielen rozsahom, ale aj množstvom

materiálu a kvalitou spracovania prekonáva doterajšie úvodné časti učebníc biológie, venované kusým poznámkam o význame filozofie pre biológiu a ideovému boju v biológii.

Škoda, že nevelký rozsah knihy a potreba populárneho výkladu nutne znemožnili širší rozbor najzávažnejších otázok a väčšie použitie biologického materiálu. Pravda, kniha aj tak dobre plní svoju úlohu — podať stručný kritický prehľad niektorých najzávažnejších idealistických pokusov prekonať dialektickomaterialistický smer vývoja v súčasnej biológii. Bohatá znalosť súčasnej biologickej a filozofickej literatúry, autorkin starostlivý prístup k nej oprávňujú predpokladať, že si táto problematika zaslúži širšie a hlbšie spracovanie vo forme vedeckej monografie.

Jaromír Kops

PRÍNOSNÁ MONOGRAFIA O DIDEROTOVI

Tohto roku vyšla v Budapešti rozsahom nevelká, ale zaujímavá monografická práca riaditeľa Filozofického ústavu Maďarskej akadémie vied a hlavného redaktora maďarského filozofického časopisu Filozófia! Szemle Józsefa Szigetiho o najväčšej postave francúzskeho materializmu 18. storočia, Denisovi Diderotovi.¹ Kniha je 2. zväzkom novej série rozpráv Maďarskej akadémie vied (Studia philosophica Academiae scientiarum Hungaricae), ktorú nedávno zriadilo Vydavateľstvo Akadémie. Cieľom série, v ktorej vychádzajú knihy písané v niektorom zo svetových jazykov, je oboznámiť zahraničnú vedeckú verejnosť so závažnými výsledkami práce maďar-

ských filozofov. Okrem recenzovanej práce vyšlo v nej už dielo prof. P. Sándora *Aristotelova logika* a ako ďalšie zväzky sa pripravujú: *Štúdie z dejín materializmu* akad. L. Mátraiho a analýza východiskových názorov heglovskej logiky od prof. L. Erdeiho pod názvom *Počiatok poznania*.

Szigetiho práca je, podľa nášho názoru, doteraz najvydarenejšou marxistickou štúdiou o podstatných problémoch Diderotovej filozofie. Navyše kniha je pozoruhodná aj z metodologickej stránky, tým ako v nej autor uplatňuje marxistickú metódu v konkrétnom historicko-filozofickom skúmaní. Zaujme hlavne spôsob, ako autor spája analýzu ideového vývinu Diderota, jeho vrcholov i hraníc, s rozborom spoločenskej základne, na ktorej Diderotovo mysliteľské dielo vyrástlo. Szigetiho prí-

¹ J. Szigeti, *Denis Diderot — une grande figure du matérialisme militant du XVIIIe siècle*, Budapest 1962.

stup k Diderotovi je presvedčivým potvrdením plnej oprávnenosti požiadavky skúmať sociálnu podmienenosť filozofických náhľadov a ukazuje, že nielen hrubé obrysy, ale aj mnohé momenty „jemnej štruktúry“ Diderotovej filozofie možno pochopiť len za predpokladu, že sa dôsledne prizera k tejto podmienenosti. A pritom v knihe niet ani náznakov splošťovania mysliteľského vývinu filozofa, ku ktorému do očí bijúca súvislosť francúzskeho materializmu s revolúciou často zvädza, naopak — stretávame sa tu všade s citlivým rozborom dialektickej spojivosti a zložitej súhry rôznych spoločenských a ideových momentov, ktoré tvoria podhubie Diderotovho mysliteľského činu.

Druhou závažnou črtou autorovho prístupu k Diderotovi je dôsledné rešpektovanie protirečivosti jeho myslenia, to, že práve túto protirečivosť, celkom správne a opodstatnene, stavia do centra skúmania. Protirečivosť Diderotovho myslenia, ako to vyplýva aj z autorovej analýzy, nie je protirečivosťou z nedôslednosti, ani protirečivosťou „filozofa v maske“. Je to protirečivosť, ktorá smeruje k vyššej jednote, ale zároveň nemá ešte dost objektívnych predpokladov k tomu, aby do nej aj skutočne vyústila. Szigetihó Diderot nie je schéma mysliteľa, ale naopak je to filozof v činnosti, ktorý sa usiluje skôr chápať, ako za každú cenu vysvetľovať. Je to filozof, ktorého genialita spočíva v tom, v čom za iných okolností spočíva slabosť filozofov: že došiel „iba“ k dilemám, a že mal odvahu vysloviť ich, hoci nemohol na ne odpovedať.

Szigeti prehlbuje doterajšie náhľady na Diderotovu tvorbu jednak majstrovskou analýzou jeho filozofického odkazu, ale najmä tým, že mysliteľskú priebojnosť, a ak sa tak možno vyjadriť — avantgardizmus šéfa Encyklopédie skúma v organickej súvislosti so svojsky poňatým spoločenským zástojom filozofa. Prebojováva totiž tézu, že Diderot svojimi sociálnymi náhľadmi a celým filozofickým dielom vyjadroval nielen záujmy nastupujúcej

buržoázie, ale čoraz viac a vedomejšie ná-zory a túžby ľudových más. Autor prikladá takémuto chápaniu Diderotovho spoločenského zaradenia mimoriadny význam pre pochopenie problematiky jeho filozofie i praktickej činnosti. Tento Szigetihó záver je závažným prínosom pre skúmanie francúzskej osvietenскеj filozofie a jej pomeru k revolúcii. Diderotov blízky vzťah k záujmom ľudových más a z toho prameniáci istý kritický pomer k ilúziám o nastávajúcom buržoáznom zriadení — taký rozšírený medzi osvietenkami — poznačil celé jeho myslenie. Diderot sa postavil zo všetkých francúzskych osvietenских filozofov najkritickejšie k existujúcej filozofii a najmenej sa nechal ovplyvniť rôznymi dobovými obmedzeniami.

Tak už Diderotov deizmus je odlišný od deizmu Voltairea a ďalších osvietenčov a to tak filozofickou, ako spoločenskou podmienenosťou a dosahom. Diderot prekonal aj sociálne, aj teoretické príčiny, ktoré držali väčšinu osvietenčov pri deizme. Medzi tými druhými najvýznamnejšiu úlohu hrali neriešiteľnosť (v rámci mechanického materializmu) problému jednoty hmoty a pohybu a otázka účelovosti. Diderot s definitívnou platnosťou tieto problémy nevyriešil, ale v oboch otázkach sa dopracoval takých uspokojivých odpovedí, že deizmus sa stal v porovnaní s jeho materializmom neudržateľným. Veda v druhej polovici 18. storočia už v zárodočnej forme postavila otázky, ktoré bolo možno riešiť až v dialektickom materializme. Vnímavý Diderot si viaceré tieto otázky všimol, akceptoval ich vo svojej filozofii, i keď nakoniec predsa len neprekročil hranice metafyziky a mechanizmu. Predovšetkým znovu vyzdvihol do popredia kvalitatívnu stránku skutočnosti, oproti abstraktnému kvantitatívizmu mechaniky a mechanického materializmu. Tým sa na vyššiu úroveň dostala otázka materiálnej jednoty sveta. Starý mechanický materializmus považoval prírodu v podstate za homogénnu. Diderot zdôraznil heterogenitu, ale musel odpovedať na otáz-

ku o jednote sveta. Túto jednotu postuloval, no definitívne riešenie otázky a dôkazy očakával, celkom správne, od úzkej spolupráce prírodných vied a filozofie v budúcnosti. Niektoré problémy bolo však treba zo svetonázorových príčin riešiť hneď. Preto musel „predbehnúť“ vedy a konstruovať domnienky. Tým sa tento nepriateľ špekulatívnej filozofie stáva vlastne predchodcom nemeckej idealistickej naturfilozofie. Takýchto paradoxov a protirečení je v Diderotovom diele veľa. Všetky svedčia o jeho úsilí prekonať mechanizmus a zároveň sú dokladom neúspechu týchto snáh. Uznáním heterogenity hmoty kliešnil Diderot cestu pochopeniu jednoty hmoty a pohybu. Tušil, že príčinou pohybu hmoty je práve jej kvalitatívna rôznorodosť, akési napätie medzi kvalitatívne odlišnými elementmi hmoty. Nemohol však tento názor zastávať dôsledne, pretože v súhlase s vtedajšou vedou uznával deliteľné molekuly za posledné prvky hmoty a nevedel si vysvetliť ich pohyb inak než postulovaním nejakých „vnútorných síl“. Predsa však v otázke jednoty hmoty a pohybu sa zo všetkých mechanických materialistov dopracoval najďalej. Szigetii ukazuje, že rovnako, ba ešte vo väčšej miere to bolo aj pri prekonaní druhej ťažkosti: pri vysvetlení účelovosti. Prekonanie teleológie bolo možné len za predpokladu vývinového chápania sveta. V tomto ohľade urobil Diderot veľmi veľa. Zatiaľčo iných materialistov statický pohľad na svet a z neho plynúca neschopnosť vysvetliť veľké množstvo problémov viedol miestami k agnostickým výrokom (Holbach), Diderot „položil problém vývinu na prvé miesto, stavajúc ho pritom jasnejšie a na vyššej úrovni než ktokoľvek pred ním“. No hoci vývinové hľadisko mu dovolilo postaviť a čiastočne aj vyriešiť nové, závažné problémy, neprekročil ani v tomto ohľade metafyziku. Nepochopil totiž vývin ako jednotu kvantitatívnych a kvalitatívnych zmien, a to aj napriek pokroku, ktorý urobil v chápaní kategórie kvality. Tieto a ďalšie protirečenia Diderotovho myslenia, o ktorých je v kni-

he reč, nemožno podľa jej autora vysvetliť iba z nedostatočnej úrovne poznania, ale pri ich výklade treba prizerať aj na sociálne podmienky ohraničenosti Diderotovho myslenia. Tu má prvoradú úlohu skutočnosť, že Diderot bol zároveň reprezentantom i revolučnej buržoázie, i ľudových más. Avšak záujmy buržoázie, aj tej revolučnej a ľudu nemohli byť celkom zhodné a Diderot to postupne stále jasnejšie zistoval. Tým sa ale pred ním čoraz ostrejšie vynorovala dilema: buď stáť dôsledne na strane ľudu a teda zavrhnúť súkromné vlastníctvo, ale tým aj rozvoj výrobných síl (a postaviť sa tak na stanovisko asketického komunizmu), alebo byť za rozvoj výrobných síl a teda za súkromné vlastníctvo (ale zároveň aj za všestranný rozvoj techniky, zmenšovanie závislosti človeka od prírody atd.), avšak tým aj za vykorisťovanie a teda proti pracujúcim masám. Túto dilemu Diderot rozriešiť nemohol. Poznačila viac alebo menej, tu bezprostredne, tam sprostredkovane, celé jeho mysliteľské dielo. To, pravda, nie je na prekážku tomu, aby sme v Diderotovi videli priameho predchodcu socialistických mysliteľov nasledujúceho storočia.

Szigetiho kniha je dôležitým prínosom k objasneniu niektorých stránok filozofie francúzskych materialistov 18. storočia a mechanického materializmu vôbec. Tendencie Diderota k dialektickému mysleniu, ktorými sa autor zaoberá, boli predmetom už viacerých prác, no recenzovaná knižka v tomto smere prináša veľa nových postrehov. Ako sme už zdôraznili, závažným originálnym prínosom je autorov náhľad na spoločenskú orientáciu Diderota, pretože v tomto sa rozchádza s bežne prijatým názorom na spoločenské korene a pozadie Diderotovho myslenia. Szigeti dokonca ukazuje, že Diderot bol vo viacerých ohľadoch bližšie k záujmom pracujúcich más ako Rousseau. Hoci uvádza veľa presvedčivých argumentov, jednako by sa tu dalo poukázať na viacero nejasností a protiargumentov, ktoré by si vyžadovali ešte ďalšie skúmanie.

Szigetiho monografia o Diderotovom

materializme má popri spomínaných kladoch ešte ďalšiu výraznú pozitívnu črtu, s ktorou sa nie vždy stretávame v marxistických dejinách filozofie — historicko-filozofická problematika vyúsťuje do súčasnosti. Nie sú to v nijakom prípade ne-

jaké nadčasové dejiny filozofie, je to nepopierateľne dielo dnešného filozofa. To možno vycítiť vari z každého odseku knihy, ktorá si plne zaslúži pozornosť aj našich odborníkov.

Milan Zigo

Žiadame autorov príspevkov pre rubriky štúdií a diskusií, aby príspevky zasielali v štyroch (4) exemplároch, pre ostatné rubriky v troch (3) exemplároch.

Redakcia